

### BUDAI PARMENIUS ISTVÁN.

Newfoundlandot, mint tudjuk, még 1497-ben, VII. Henrik angol király uralkodása idejében, fedezték föl Cabot és fiai. De az új terület körülbelül egy évszázadig gazdátlanul maradt, miután ámbár számos európai nemzet hajói fölkeresték a szigetet, évenként az ott található dús halászat kedvéért, ünnepélyesen csak 1583-ban lett elfoglalva az angol korona részére. Néhány évvel 1583. előtt Sir Humphrey Gilbert, a híres Sir Walter Raleigh mostoha bátyja, Erzsébet királynőtől egy pátenst nyert az »újonnan talált föld«<sup>1)</sup> gyarmatosítására és egy expedíció is alakult a kitűzött célra 1581-ben és számos önkényes jelentkezett a részvételre. De a legszebb reményekre jogosító terv csakhamar dugába dőlt részint az expedíció tagjai közt kitört civakodások, részint pedig számos súlyos csapás miatt, mely a

<sup>1)</sup> A sziget angol neve Newfoundland annyit jelent mint »újonnan talált föld.« Ebből támadt a félig német, félig angol »Neufundland« s a korcs magyar »Ujfundland« is.

"Századok"  
1889. p. 150-54.

vállalatot mindjárt elején érte. Egy fő ember, Miles Morgan meghalt, több hajó elveszett a tengeren, a többi pedig visszatért Angliába anélkül, hogy az utazók az ígért földjét megpillanthatták volna.

Az első kísérlet meghiúsulása azonban nem kedvetlenítette el Sir Humphreyt. Pátense hat évre szól s így 1583-ban egy második expedíciót szervezett, mely ámbár kezdeményezőjének életébe került, elérte a kitűzött célt. Reánk magyarokra nézve ez újabb kísérlet azért bír érdeklél, mert az utazók közt volt egy honfitársunk is, névszerint Budai Parmenius István. Nevét és szerencsétlen végét számos olvasóim bizonyára már ismerik Bancroft könyvéből, melynek egy német fordítása még 1847-ben jelent meg Lipcsében.<sup>1)</sup> Miután azonban az amerikai történetíró csak néhány szóval emlékezik meg földünkéről, legyen szabad e sorok írójának az elpusztult magyar kalandor emlékét föleleveníteni és nevének honfitársai előtt tiszteletet szerzeni, melyet dúsan megérdemelt, mivel távol hazájától is nemzetének dicsőséget és jó hírnevet szerzett.

Az eredetileg öt hajóból álló kis raj 1583. június 11-én (6-styl) egy keddi napon hagyta el a Plymouth melletti Cawsand Bay-t Sir Humphrey Gilbert személyes vezénylete alatt 260 emberrel. Már harmadnapra csak a hajók egyike, névszerint a »Raleigh« visszafordult, miután kapitányának mentegetődzése szerint ragályos betegség tört ki a legénység közt s így vissza kellett térnie Angliába. A többi négy folytatta útját s némi késedelem és viszontagság után végre augusztus hava 3-án elérte Newfounlandot, hol az utazók még az nap patra szálltak Parmenius tudósítása szerint »apud portum Sancti Johannis« és Sir Humphrey Gilbert még augusztus 5-én ünnepélyesen elfoglalta a területet királynője nevében és részére, az ott horgonyzó számos angol és egyéb nemzetbeli hajó jelenlétében.

Földünk több érdekes részletet közöl az új vidékről. Így egyéb dolog közt azt is említi, hogy látott számos medvét, de szőrük fehér volt s nem voltak oly nagyok, mint a mieink (quam nostri). Így látszik, ő volt az első magyar ember, ki jeges medvét látott. Ő oly czélból csatlakozott az expedícióhoz, hogy annak történetét ékes latin versekben megörökítse az utókor számára.<sup>2)</sup>

Elképzelhetjük elkeseredését és kiábrándulását a megéneke-

<sup>1)</sup> *Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika*. Így közli a német kiadás címét velem id. Conlegner Károly úr, kinek megtisztelő felajánlására a legnagyobb készséggel fölkutattam e néhány adatot.

<sup>2)</sup> Ezt az expedíció egy más tagjától, Haiestől, tudjuk.



lendő vidék láttára s megérthetjük kedélyállapotát, midőn foljajdul levelében hideg prózában: »Praeter solitudinem nihil video!» Belsőszülöttet sehol sem látott és nem tudja, hogy lakik-e valaki ama vidéken.

Levele, melyből a fönnebbi adatokat merítettük, 1583-ki aug. 6-ról van keltezve és oxfordi barátjához, a jól ismert Hakluyt Richárdhoz volt intézve, ki azt 1600-ban az általa kiadott utazások gyűjteményének 3-dik kötetében nyomatta ki.<sup>1)</sup>

Ez volt az utolsó életjel, melyet Parmenius magáról adott. A vállalat további sorsát az expedíció egy más tagja, Haies Edward, örökítette meg, kinek tudósítása ugyan abban a kötetben jelent meg.<sup>2)</sup>

Az időszak előhaladottsága miatt Sir Humphrey kénytelen volt csakhamar tovább indulni, még pedig a legénység csekély száma miatt egy hajójának a Svalownak hátrahagyásával. Parmenius ismét a vezér-hajóra szállt, melynek »Delight» volt a neve, pártfogója Sir Gilbert azonban ezúttal egy fregátban, a »Squirrel«-ben folytatta útját, mivel e kisebb jármű sokkal alkalmasabb volt arra, hogy csekélyebb vízben is a part minden zegezugát jobban átkutatassa. Végre tudósítónk, Haies, a harmadiknak, a »Golden Hind«-nek, volt kapitánya. Az utazók aug. 20-án hagyták el St.-Johns-t, 21-én elérték Cape Race-t s innen Placentia Bay felé vitorláztak tovább, hol csakhamar elködösödött az idő s a hajók csak a legnagyobb nehézséggel és számos veszély közt folytathatták útjokat. De mindez nem rontotta el a legénység jó kedvét és Haies szerint még aug. 28-ának éjjelén is vígan mulatoztak a »Delight« földéjén. Másnap esütörtökön azonban viharos szélvész kerekedett, mely a hajókat a partok felé terelte Cape Sable közelében, Nova Scotia déli csücskénél. Az uralkodó köd miatt csak későn lehetett észrevenni a veszélyt. A legénység amint fölismerte a helyzet komolyságát, elkövetett mindent a megmentésre, de hiába. A »Delight« zátonyra került, s mielőtt a másik két hajó segítségére siethetett volna, elmerült s közel 100 ember, köztük szerencsétlen földink is vízbe fúlt, bajtársaik szeme láttára. Csak 14-en menekültek meg közülök egy csónakon és ezekből is kettő éhen-szomjan halt a tengeren; a többi sok nélkülözés után végre Newfoundlandba jutott. Sir Humphrey Gilbert hajója is a legkomolyabb veszedelemben forgott, és ámbár sikerült megmenekülnie ez alkalommal, a dühöngő zivatarban elmaradt társától s hosszas hányattatás után végre szeptember 9-én az Azori

<sup>1)</sup> *Voyages, Navigations etc. Collected by Richard Hakluyt. Vol. III. pp. 137—143.*

<sup>2)</sup> U. o. 143. és köv. II.

szigeteknél szintén elmerült, mely alkalommal Sir Humphrey Gilbert is a hullámok közt lelte sírját. Csak a »Golden Hind» került vissza Angliába hirmondóul, melyet kapitánya Haileé szept. 22-én Falmouth kikötőjébe hozott.

Ami Parmenius egyéniségét illeti, ő még elutazása előtt írt egy költeményt, mely szintén Hakluyt említett munkájában jelent meg ily czím alatt: »De Navigatione I. Illustrissimi et Magnanimi Equitis Aurati Humfredi Gilberti ad defendendam in novum orbem coloniam suscepta Carmen Epibatikon Stephanj Parmenii Budeii.« Ennek ajánlásában elmondja a költő, hogy Budán született török rabságban, barbárok között, de keresztény szülőktől. Egy ideig otthon tanulgatott, és hozzáadja »postquam doctissimorum hominum opera, quibus tum Pannoniae nostrae, tum imprimis salvae adhuc earum reliquiae florescunt, in literis adolevissem, more nostrorum hominum, ad invisendas Christiani orbis Academias ablegatus fui.«

Három évi utazgatás után, mely idő alatt számos »Museum hospitium«, több bölcsen kormányzott reszublikát, és »multarum Ecclesiarum probatissimas administrationes« látott. Eljutott Angliába s itt mindenhol oly jó fogadtatásban részesült és az ország annyira megtetszett neki, hogy kénytelen megvallani, miszerint nem igen kívánczolt hazza Pannoniába és Budára (Budae meae, quibus patriae nomen dabo.) Megismerkedett itt Hakluyt Richárddal,<sup>1)</sup> ki viszont komutatta őt Sir Humphrey Gilbertnek Londonban s Parmenius megértvén barátjától a tervezett expedició czélját s hallván Sir Humphrey erényeiről, megörökíteni kívánta nevét versben s így keletkezett a költemény, melyet »foetum hunc nostrum«-nak nevez. Az első ajánlás kelte »pridie Kalen. Aprilis 1583« s úgy látszik földinknek még ekkor nem volt tervében Amerikába elmenni, mert ily szavakkal bucsúzik el Sir Humphreytől »Reliquum est, ut eas et redeas quam prosperrime.«

Az ajánlásból s a költemény egy passusából kiviláglik az, hogy Parmenius protestáns volt. Nem is volt volna tanácsos ez időtájt Erzsébet királynő alattvalóinak egy római katolikussal nyíltan pajzaskodniok.

Ami nevet illeti, kétségtelen az, mit Conlegner úr állít, hogy földink a XVII. században uralkodó és kivált tudományos férfiak követték szokás szerint családi nevét görögre fordította, mint pl. Hylacomylus (Waldseemüller.) Hogy eredeti magyar neve mi volt, nem tudjuk. Tudósítom azt gyanítja, hogy a görög »pazme« szóra vezethető vissza, mely kis pajzsot jelent s hogy

<sup>1)</sup> Alkalma-int Oxfordban, az angol tudós lakhelyén.



utazónk neve Pajzs vagy Pajzsos volt.<sup>1)</sup> De dr. Pape szótára szerint Parmeniosnak más az értelme, t. i. »Bleibtrau vagy Fließbach (in dem Sinne: bleibender, immer fließender Fluss).«<sup>2)</sup> Talán a további kutatásnak sikerülend e pontra világot vetni.

A fentebbi néhány adat képviseli mindazt, mit eddig földinkről tudunk. Még ugyan e század elején jelent meg róla egy életrajz, egy amerikai folyóiratban Holmes tollából, de újat az sem közöl.<sup>3)</sup> Wood nem említi őt az oxfordi deákok névsorában.<sup>4)</sup>

KRÖPF LAJOS.

<sup>1)</sup> Coulegner szerint Pajzsos család még most is létezik Zemplén vármegyében és egy tagja birtokos volt a század elején Magyar-Izsépen, Kolbásán, és Kelecsényben (Szirmay A. *Nótián Közül. Zempléniensis Topographica*, Budae 1803.)

<sup>2)</sup> *Wörterbuch d. griechischen Eigennamen*. Braunschweig 1863—1870.

<sup>3)</sup> *Collection of the Massachusetts Historical Society*. (Boston 1804), Vol. IX. p. 49. Az életrajz szerzője Winsor szerint [Rev.] A[bial] H[olmes] volt.

<sup>4)</sup> *Fasti Oxonienses*, by A. Wood. E munka 190—191 lapjain egy más Stephanus Budaens neve fordul elő, ki szerzőnk szerint erdélyi fiu volt s miután néhány évet Gröningen, Utrecht és Franekerában töltött az ottani egyetemeken, eljött Oxfordba és itt 1655. jul. 16-án artium magisterre lett fölavatva. Ekkortájt és a megelőző években is számos magyar fiu tanult Oxfordban, kiket a híres könyvtár csábított ide. Mintán többben közülök szegénysorsuk voltak, ezek az akkori dékán dr. Owen János és mások kegyességéből a Christ Church Hallban kaptak ellátást.

